

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 4, 2013

[Назад](#)

[Головна](#)

УДК 338.432:631.115:338.433

Ю. І. Головня,

к. е. н., доцент кафедри міжнародної економіки,
Київський національний торговельно-економічний університет

ФОРМУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВИХ КЛАСТЕРІВ ЯК ФАКТОР ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В ПОСТКРИЗОВИХ УМОВАХ

Yu. I. Golovnya,

Candidate of Economical Science (PhD in Economics),
Associate Professor of International Economics Department

FORMATION OF AGRIBUSINESS CLUSTERS AS A FACTOR OF INNOVATIVE DEVELOPMENT IN POST-CRISIS CONDITIONS

Досліджено процес формування агропромислових кластерів як фактору інноваційного розвитку в посткризових умовах та визначено перешкоди їх функціонування.

The process of formation agroindustrial clusters is investigated as a factor of innovative development in post-crisis conditions and barriers are identified in their functioning.

Ключові слова: інноваційний розвиток, агропромисловий кластер, кластерний підхід, посткризові умови

Keywords: innovation development, agroindustrial cluster, cluster's approach, post-crisis conditions.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Світові тенденції щодо зростання попиту на сільськогосподарську продукцію, а також високий рівень забезпеченості трудовими та природно-кліматичними ресурсами України спонукають до прискорення реформування агропромислового комплексу і нарощування виробництва високоякісних і доступних продуктів харчування. Важливим стратегічним напрямом економічного зростання в Україні в посткризових умовах є інноваційний розвиток держави. Альтернатив йому не існує, тому що тільки принципово нові технології, управлінські нововведення дозволяють створити конкурентне середовище та забезпечити лідируючі позиції на світовому ринку.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Розробці теоретичних й методологічних засад з питань формування агропромислових кластерів присвячені праці вітчизняних учених В. Андрійчука, В. Бакума, М. Бутка, П. Гайдучього, О. Дація [2], Ю.Коваленка, М. Корецького, М. Кропивка [3], М. Маліка, П. Саблука [6], С. Соколенка [7], О.Ульянченка, В. Юрчишина, а також зарубіжних учених таких, як М. Портер [5], М. Фрідмен.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу процесів впровадження кластерного підходу у розвиток регіональних систем в посткризовий період та визначення перешкод, які гальмують формування і розвиток конкурентоспроможних кластерів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах глобалізації проблема конкурентоспроможності національних економік набуває значимості, будучи одним з фундаментів економічної безпеки. Одним з чинників підвищення конкурентоспроможності є впровадження кластерного підходу в національних економіках. Формування кластерів базується на об'єднанні науки, технології, виробництва, економіки й управління для підвищення конкурентоспроможності продукції.

Серед безлічі наукових напрямів і концепцій, що виникли в рамках кластерного підходу, найбільш значимими є роботи Майкла Портера. Його теорія кластерів є загальноновизнаною концепцією в даній галузі знань, а кластерна модель виступає інструментом підвищення конкурентоспроможності економіки регіону або країни в цілому[5].

У наукових працях поняття «кластер» тлумачиться як територіально відокремлена інтегрована система, заснована на єдиній, розробленій для потреб кластера інноваційній та інвестиційній політиці. Об'єднання в кластер на основі вертикальної інтеграції формує не спонтанну концентрацію різноманітних технологічних винаходів, а певну систему поширення нових знань і технологій. При цьому найважливішою умовою ефективної трансформації винаходів в інновації, а інновацій в конкурентні переваги є формування мережі стійких зв'язків між усіма учасниками кластера.

Кластеризація дозволяє підвищити ефективність взаємодії бізнесу, держави, торгових організацій, дослідницьких та освітніх установ в інноваційному процесі. Він може слугувати основою для конструктивного діалогу між представниками підприємницького сектору і державою з метою виявлення проблем розвитку науки і виробництва, шляхів найбільш ефективної реалізації наявних інвестиційних можливостей та необхідних заходів державної політики.

Можливості кластерного підходу для вирішення завдань, спрямованих на підйом економіки окремих галузей і регіонів, демонструє і зарубіжний досвід. Так, повністю кластеризовані фінська і скандинавська промисловість. У США більше половини підприємств працюють за такою моделлю виробництва: підприємства кластеру знаходяться в одному регіоні і максимально використовують його природний, кадровий та інтеграційний потенціали. Американські «ноу-хау» в секторі виробництва споживчих товарів забезпечили лідерство країни в сільському господарстві, виробництві пакувальних та механізованих засобів (галузі-постачальники) поряд з успіхами в галузі реклами та фінансовому секторі (галузі-споживачі). Як правило, продукція кластерів орієнтована на експорт- або імпортозаміщення.

Країни Європейського союзу прийняли шотландську модель кластера, при якому ядром такого спільного розвитку стає велике підприємство, яке об'єднує навколо себе невеликі фірми. Існує й італійська модель, яка базується на більш гнучкій та «рівноправній» співпраці підприємств малого, середнього та великого бізнесу. Кластерний підхід використовується в розробках шведських теоретиків, теорія яких побудована на структурі національної економіки (вивченні взаємозв'язків великих шведських багатонаціональних корпорацій). Шведські кластери засновані на тезі Е. Дахмена «про блоки розвитку», де основою є наявність зв'язку між спроможністю одного сектора розвиватися і забезпечувати прогрес в іншому. Сучасні теорії розвитку конкурентоспроможності на основі кластерів розроблені В. Фельдманом, який розглядає кластер як диверсифіковану сукупність галузей, пов'язаних відносинами «витрати-випуск».

Така форма існування вимагає глибокої інтеграції з науковими центрами, академічними установами, вищими навчальними закладами, науково-дослідними та дослідно-конструкторськими організаціями. Тобто кластери формуються на основі галузей та тих сфер наукової діяльності, які мають прикладне значення, можуть широко використовуватися у виробництві новітніх, наукомістких продуктів, мають спільну науково-дослідну базу та певний управлінський досвід. У кластерах утворюється унікальне середовище, в якому акумулюються передові для певного регіону, можливо окремої країни, наукові розробки, проводиться пошукова діяльність у галузі виробництва новітніх форм сировинних продуктів, розробки та застосування новітніх біотехнологій, новітніх форм енергетичного забезпечення виробництва тощо. Слід відмітити, що на сучасному етапі об'єднання кластерів здійснюється за принципом економічної вигоди, на неформальній основі.

Важливим сектором національної економіки, який об'єднує різні види економічної діяльності щодо виробництва сільськогосподарської продукції, продуктів харчування, а також доставки їх до кінцевого споживача є агропромисловий комплекс України. В агропромисловому комплексі формується близько 17 % ВВП, він є одним з основних бюджетотворюючих та експортоорієнтованих секторів національної економіки.

Кластеризація аграрної економіки - це системний інноваційний процес територіально-галузево-мережевого об'єднання взаємопов'язаних спільними інтересами підприємств і організацій у конкретній діяльності, для забезпечення раціонального використання їх ресурсного потенціалу, збільшення обсягів

виробництва кінцевої продукції і підвищення її конкурентності на ринку та сприяння сталому розвитку агропромислового виробництва і сільських територій.

Зарубіжна практика кластеризації економіки в країнах світу підтверджує доцільність та актуальність створення кластерних структур в Україні. Упровадженню кластерів у вітчизняному аграрному секторі сприяють певні передумови [3]: наявність кваліфікованої робочої сили; територіальна близькість до європейських продовольчих ринків; можливість комбінування потужного ресурсного потенціалу з європейськими технологіями; євроінтеграційний курс української економіки; інвестиційна привабливість вітчизняних підприємств; наявність підприємницьких здібностей.

В економічно розвинених країнах процес створення кластера може ініціюватися як підприємцями, що прагнуть об'єднати зусилля навколо спільної мети, так і ззовні, зокрема державною або місцевою адміністрацією. Однак, в умовах ринкових відносин, що мають місце в Україні, навряд варто очікувати спонтанного утворення подібних складних мережних структур.

Місцева влада може бути як ініціатором його створення, так і його партнером. Але саме перед владою стоїть задача створення загальної сприятливої ринкової інфраструктури, створення та застосування правових та економічних механізмів ліквідації тіньових схем роботи окремих учасників ринку та протидії цінновій політиці підприємств-монополістів, запровадження вимог щодо прозорості торгових операцій. Саме від політичної волі та діяльності органів місцевої влади в значній мірі залежить успіх побудови кластера, особливо на початкових етапах.

Ініціатива по створенню того чи іншого кластера може виходити також від місцевих науково-дослідних інститутів, аграрних університетів, дорадчих служб або різноманітних громадських організацій.

Послідовність створення кластерів в агропромисловій сфері України включає 5 основних етапів.

1) Етап попереднього аналізу та визначення перспективних територій та виробництв, який включає в себе аналіз ресурсного потенціалу регіону, аналіз традицій виробництва, дослідження структури виробництва (кількість та потужність господарств, взаємозв'язки між ними, позитивні та негативні фактори їх розвитку).

2) Етап ініціації створення кластера та заохочення до участі керівників підприємств, протягом якого відбувається організація великих відкритих зустрічей для представлення принципів роботи мережних структур, зазначення їх можливостей та переваг та формування кола малих та середніх підприємств, що мають спільні інтереси, та економічне зростання яких стримують однакові чинники, згрупування підприємств задля рішення спільної проблеми або навколо спільної перспективи розвитку.

3) Етап стратегічного планування, який охоплює глибокий аналіз спільних проблем та можливостей, затвердження робочого плану майбутнього кластера згідно критеріїв розвитку на короткий, середній та довгостроковий період, попереднє визначення організаційної структури майбутнього кластера, підприємств-лідерів, принципів роботи в кластері та його правового статусу.

4) Розробка та реалізація пілотного проекту - деякого короткострокового проекту, що дозволяє швидко відчутти позитивний ефект від нового формату роботи. Цей захід бажано проводити для консолідації учасників та опрацювання механізмів роботи в новоутвореній структурі.

5) Розробка та реалізація стратегічних проектів, які, власне, і становлять зміст роботи кластера.

Як наслідок, в Україні існують лише поодинокі приклади практичного створення і функціонування аграрних кластерів, які переважно є ініціативою товаровиробників і засновані на основі досвіду, запозиченого ними із світової практики кластерного розвитку.

Успішним представником сучасної кластерної політики є компанія ПАТ «Миронівський хлібопродукт» як приклад географічної концентрації подібних, суміжних або додаткових підприємств з активними каналами для бізнес-транзакцій, комунікацій та діалогу, що поділяють спеціалізовану інфраструктуру, робочі ринки та послуги і мають спільні можливості або загрози.

Розглянувши роботу компанії ПАТ «Миронівський хлібопродукт», можна стверджувати, що на сьогоднішній день - це вертикально інтегрований комплекс із 21 підприємства, розташованих у Київській, Черкаській, Дніпропетровській, Донецькій, Вінницькій, Івано-Франківській, Херсонській областях та АР Крим, який об'єднує виробничі потужності всього технологічного ланцюга.

Основним принципом діяльності групи підприємств «Миронівський хлібопродукт» є постійне забезпечення високого рівня якості своєї продукції на всіх етапах технологічного ланцюга - від моменту обробки сировини до реалізації готової продукції, а саме зернозаготівка, виробництво протеїну та соняшникової олії, виробництво комбікормів, виробництво інкубаційного яйця, вирощування батьківського поголів'я курчат-бройлерів, виробництво м'яса курчат-бройлерів, тваринництво, виробництво делікатесної яловичини, виробництво делікатесної гусячої печінки та гусячого м'яса, виробництво м'ясних напівфабрикатів, м'ясопереробка, рослинництво та дистрибуція.

ПАТ «Миронівський хлібопродукт» - лідер українського ринку промислового виробництва курячого м'яса. Згідно з даними Держкомстату України, зараз компанія покриває 42% ринку. Холдинг об'єднує підприємства, що займаються птахівництвом, рослинництвом, виготовленням круп і комбікормів, випуском м'ясних напівфабрикатів і реалізацією готової продукції. Серед торгових марок компанії - «Наша Ряба» (курятина), «Фуа-гра» (гусак і печінка), «Сертифікований Ангус» («мармурове м'ясо»), «Легко!» (Готові страви з м'яса).

Розвиток аграрних кластерів в Україні ускладнюють наступні чинники [4]:

- недосконалість законодавчої бази для функціонування кластерів і, як наслідок, відсутність підтримки кластерних ініціатив аграрних підприємств з боку держави;
- брак довіри між органами державної влади і бізнесом, а також між окремими компаніями, небажання компаній ділитися внутрішньою інформацією через можливість зловживань та виникнення залежності від потужніших партнерів;
- слабкість діючих аграрних кластерів через низький рівень конкуренції на внутрішньому ринку, відсутність «агресивних» постачальників та вимогливих споживачів;
- ризик втратити право на одержання аграрним підприємством пільг та дотацій при будь-яких організаційних чи виробничих змінах (у т. ч. при входженні до кластеру);

- «відірваність» науки та освіти від аграрного виробництва: сільгосппідприємства не виступають замовниками на наукову та інноваційну продукцію, а продукція науково-дослідних установ не знаходить свого покупця серед товаровиробників;
- брак іноземних інвестицій та венчурного капіталу, які є важливим джерелом розвитку кластерів у розвинених країнах;
- відсутність єдиної систематизованої інформаційної бази про існуючі та потенційні кластери, що перешкоджає створенню у суспільстві розуміння переваг кластерних об'єднань, а також цілісної картини про функціонування та результати діяльності вже існуючих аграрних кластерів в Україні.

Попри проблеми й труднощі, які переживає Україна в останні роки, процес кластеризації залишається досить динамічним, дає надію на успіх. Аналізуючи сценарій процесу кластеризації в Україні за останнє десятиріччя, слід враховувати, що цей важливий компонент соціально-економічного розвитку країни відбувається за рамками Державного бюджету України. В той же час світова практика свідчить про те, що державна підтримка кластерних ініціатив, особливо на стартовому етапі формування кластерів, дає великий економічний ефект і швидку окупність державних витрат. Немає сумніву в тому, що при підтримці влади і належному фінансовому забезпеченні розвиток інноваційних кластерів в Україні набуде нового прискорення.

Зниження, за даними WEF, рейтингової позиції України з 92 на 104-е місце свідчить про відсутність прогресу у формуванні мобілізуючого інституційного середовища країни. Для подолання подальшого падіння об'єктивною вимогою на сучасному етапі для України є необхідність активізації дій Уряду і регіональних органів влади з метою системного підвищення конкурентоспроможності шляхом стимулювання розвитку нових форм просторової організації виробництва і кооперації між основними діючими функціонерами економіки країни [7].

У сучасних умовах економічна стійкість аграрної сфери можлива лише на основі інноваційного розвитку галузей, упровадження енергозберігаючої техніки і технологій, активізації інтелектуальних ресурсів, оптимального поєднання ринкових механізмів та державного регулювання економіки. Саме всі ці фактори можуть бути використані в рамках кластерної форми розвитку інтеграції у сфері аграрного виробництва. Нами запропоновано кластерну модель розвитку агропромислового комплексу (рис. 1), принципи якої дозволять посилити синергетичний ефект від присутності подібних підприємств не тільки тих, які беруть участь в основному технологічному ланцюжку, а і тих, що обслуговують основні підприємства [1].

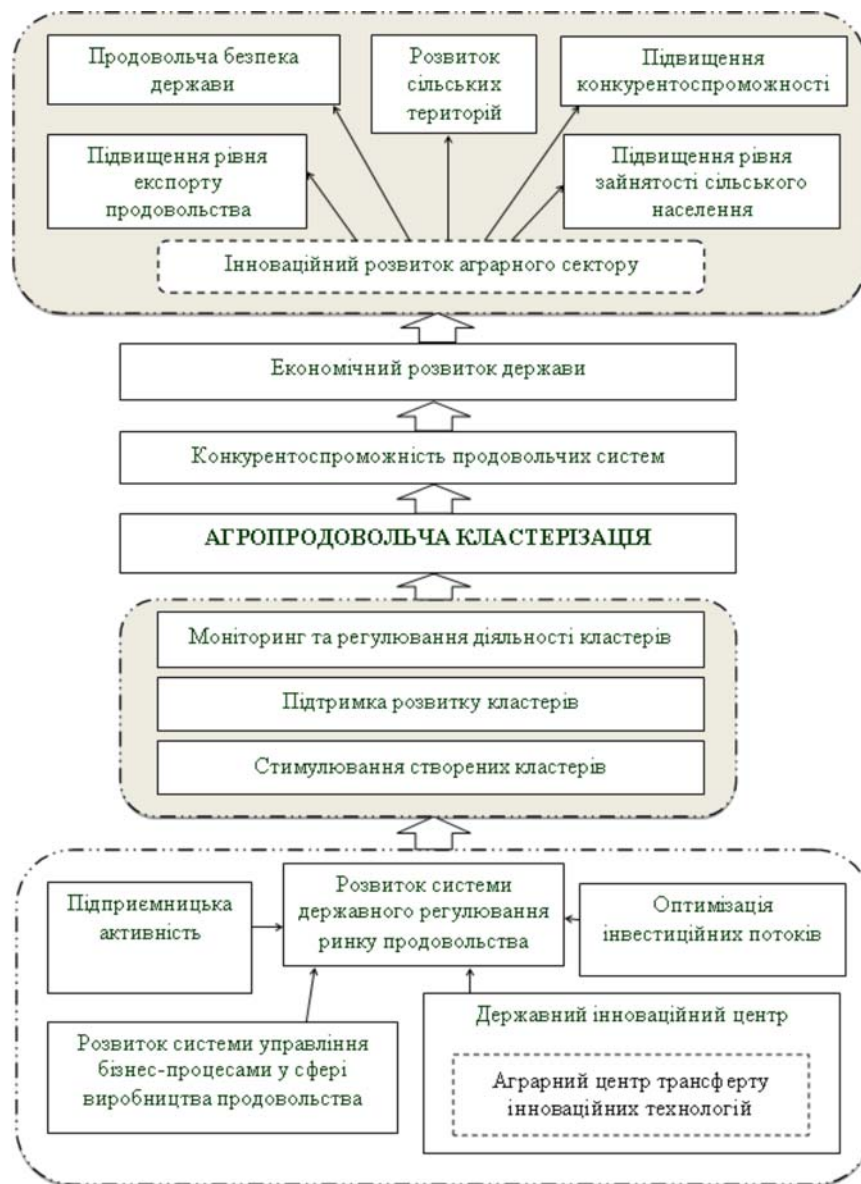

Рис. 1. Кластерна модель розвитку агропромислового комплексу.

Висновки. Посткризове відновлення економіки України вимагає розвитку аграрного виробництва на інтенсивній інноваційній основі, що дозволить забезпечити продовольчу безпеку країни, гарантуючи кожній особі можливість повноцінного раціонального харчування якісними та безпечними продуктами харчування, а також реалізувати конкурентні переваги країни на світових ринках продовольства. В сучасних умовах в країні ще не розроблено механізму системного інноваційного розвитку. На нашу думку, комплексним вирішенням проблеми інноваційного розвитку АПК є формування кластерної політики як на державному, так і на регіональному рівнях.

Саме об'єднання підприємств і організацій у кластерні системи найкращим чином сприяє зростанню ділової активності підприємницьких структур і подоланню вищезазначених негативних факторів, що гальмують розвиток української економіки. Координація дій і об'єднання зусиль державних органів, освітніх і наукових організацій, малого, середнього і великого бізнесу є запорукою успіху, посилення конкурентоспроможності господарства, підвищення життєвого рівня населення України в умовах жорсткої конкуренції у міжнародному поділі праці.

Список використаних джерел:

1. Головня Ю. І. Господарське управління в системі регіонального агропромислового комплексу [Текст]: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. екон. наук: [спец.] 08.00.05 "Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка" / Головня Юлія Ігорівна; Черніг. держ. технологічний ун-т. - Чернігів, 2010. - 20 с.
2. Даций О. І. Фінансове забезпечення інновацій в агропромисловому комплексі України / О. І. Даций // Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку. – 2011. – № 1. – С. 65–76.
3. Кропивко М. Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва / М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 3–13.
4. Організаційно-економічні інструменти державної аграрної політики в Україні. – К.: НІСД, 2012. – 31 с.
5. Портер Майкл Э. Конкуренция / Э. Майкл Портер; [пер. с англ.]. – М.: Издательский центр «Вильямс», 2005. – 608 с.
6. Саблук П. Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П. Т. Саблук, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 3–12.
7. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці / С. І. Соколенко – К.: Логос, 2004. – 848 с.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2013 р.